

BRASILIA – MODERNISMENS MONUMENT

Når man kører fra lufthavnen ind mod den brasilianske hovedstad, Brasília, føres man ind i byen ad den centrale *akse*, byens vigtigste trafikåre, hvis 14 vejbaner krydser byplanen fra nord til syd. De tilstødende boligblokke suser forbi som byggeklodser, og de er i regntiden smukt indhyllet i træernes og græssets grønne flor samt udsmykkede med velanrettede gule blomsterbede. Trods beplantningen ser man overalt den okkerrøde jord skinne igennem, og bag bebyggelserne skimtes den lave, seje savannebevoksning. Under sommerens tørkeperiode falmer farverne, og der lægger sig et grårødt støvlag over den ellers så frodige bevoksning, samtidig med at den relative luftfugtighed kan falde ned til 15-20%. I denne periode føler man sig som indbygger udsat for en skoldende højfjeldssol fra en normalt høj skyfri himmel, og luftvejssygdomme samt hudlidelser flourer.

Der er langt fra bygning til bygning, og i mellemrummene åbner rummet sig ud mod den udstrakte højslette. Man kan som i en nybyggerby på prærien bogstaveligt talt „se ud af“ byen, uanset hvor man befinder sig på den centrale byplan. Efter sidste hus begynder det åbne intet, hvilket giver indtrykket af, at „der er store huller i luften“, som en af mine unge venner udtrykte det ved mødet med Brasília. På denne måde tilbyder selve byens projektering i Brasiliens hjerte, og tusind meter oppe på den bare højslette, en konstant henvisning til en nybyggertradition, til et ideal om civilisatorisk generobring af de øde og vildsomme egne i det indre af dette enorme land.

Siden Brasília's grundlæggelse i halvtredserne og indvielse som ny føderal hovedstad i 1960, har byen, der i sin tid var tænkt som slagskib for et socio-økonomisk „spring fremad“ i den nationale udvikling, i lyset af Brasiliens skærpede økonomiske sociale krise været genstand for et mangesidet angreb. Dels har de kritiske røster rettet sig mod den manglende indløsning af projektets oprindelige forudsætninger, og dels har man været tilbøjelig til at se Brasília som en af de direkte årsager til de sidste årtiers krise og især til den enorme inflation, der blandt andet forklares ved den gældsbyrde, der siden tresserne har hvilet over den nationale økonomi.

Uden hensyn til denne kritik blev den unge hurtigtvoksende hovedstad i 1987 erklæret for „Menneskehedens kulturelle ejendom“ af UNESCO. Med fredningen af den dengang kun 27-årige gamle by blev det understreget, at Brasília repræsenterer et monument over en moderne tradition i vestlig byplanlægning. En tradition hvis ideal i dag er

hensygnende, men som byggede på en forståelse for byens sociale organisering som et redskab til gennemførelse af et socialt og politisk ideal om demokrati og økonomisk ligestilling.

Brasílias forhistorie

I begyndelsen var der ingenting. Intet som helst på den let kuperede højslette. De naturlige omgivelser var præget af spredt og lav savannelignende bevoksning, rigeligt med grundvand fra underjordiske floder og et mildere klima trods den årlige tørkeperiode. Kun ganske få og ubetydelige landsbyer fandtes i området, der ellers kun var fremkommeligt for en spredt og sparsom indiansk befolkning, guldgravere og andre eventyrere. I midten af halvtredserne blev de første arbejdere fløjet ind i små DC-3'ere og satte deres militærtelte op på stedet. Snart begyndte de at forberede modtagelsen af de karavaner af DKW-biler, der i de næste år krydsede staten Goias for at bringe tusinder af bygningsarbejdere og tilflyttere hertil fra hele landet. De var alle optændte af den samme pionerånd, der havde motiveret kolonitidens *bandeirantes*, Brasiliens nybyggere, der som de første vovede sig fra kysterne ind i landet.

Ideen til at grundlægge en ny hovedstad i Brasiliens centrum var ikke kun et resultat af den udviklingsoptimisme, der prægede landet i halvtredserne, men derimod refleks af en lang tradition med rødder tilbage i kolonitiden. Selv fra før flytningen af Brasiliens hovedstad fra Sao Salvador til Rio de Janeiro i 1763 kender historikerne til forslag om at stimulere udviklingen af det indre af landet gennem grundlæggelsen af en ny hovedstad. Fra de nationale uafhængighedsbevægelser i slutningen af det attende århundrede, især den såkaldte *inconfidência mineira*,¹ fandt denne idé politisk støtte. Opførelsen af en ny hovedstad blev anset som middel til national løsrivelse fra den portugisiske krone og som en af vejene til gennemførelse af de civilisatoriske idealer, datidens republikanere forsvarede under inspiration af den franske revolution. Efter Brasiliens uafhængighed i 1822, der kronede den tidligere portugisiske tronarving til kejser i Brasilien, udtrykte statsmanden José Bonifácio behovet for at flytte hovedstaden ved kysten ind i landets hjerte, og senere, ved proklamationen af republikken i 1889, sørgede republikanerne for at få ideen indskrevet som principbeslutning i den nye grundlov. Staten Minas Gerais sikrede i 1897 en delvis indløsning af disse intentioner gennem grundlæggelsen af delstats-hovedstaden, Belo Horizonte, der i dag er Brasiliens tredjevigtigste by.

Allerede i 1877 havde geografen Francisco Adolfo Varnhagen udpeget det indre af staten Goias som den føderale hovedstads ideelle beliggenhed på grund af de vandrige floder, der mødes her, og han føjede desuden et nyt og vigtigt strategisk argument til diskussionen om en ny hovedstad. Han påpegede den militære sårbarhed over for fjendtlige invasioner af byer beliggende ved kysten, og ifølge Varnhagen burde fremtidens hovedstad i stedet ligge ved en flod i det indre af landet. Desuden blev Rio de Janeiro i det nittende århundrede udsat for en stadig stigende kritik på grund af sit tropiske klima, sin oprørske og uregerlige befolkning og de generelt amoralske tilstande og uhygiejniske vilkår, der i det øvrige lands øjne herskede i den føderale hovedstad.

I 1892, under den første republik, blev den fremtidige hovedstads mulige beliggenhed videnskabeligt udforsket af en belgisk ekspedition, der under ledelse af astronomen Luis Cruls foretog en grundig geografisk kortlægning af det bedst egnede område. Uden

hensyn til Varnhagens strategiske argumenter prioriterede Cruls' undersøgelse ikke de åbne vandveje, men udpegede det område, hvor Brasília i dag breder sig.

Grundlæggelsen af en ny hovedstad i Brasiliens indre blev siden midten af det attende århundrede af mange knyttet til utopien om en paradisisk fremtid. Et forjættet land skjult i hjertet af Brasiliens brutale koloniale virkelighed og et løfte om en ny fremtids civilisation i rigdom og overflod. En af disse profetier blev formuleret af den italienske præst Joao Bosco, der af gode grunde i dag er Brasílias skytshelgen. I 1883, 75 år før grundlæggelsen af Brasília, drømte Bosco, at han rejste i tog fra Andesbjergene ind over højsletten med kurs mod Rio de Janeiro. I drømmen var Bosco i stand til at se, hvad der skjulte sig under højslettens overflade, og kunne her ane ufattelige rigdomme af kul, olie og mineraler. Og ikke nok med det, så opdagede Bosco mellem den 15. og 20. breddegrad – hvilket ifølge den officielle fortolkning svarer til Brasílias nuværende beliggenhed – et vandrigt leje med en underjordisk sø, hvor *Det Forjættede Land* ville blive fundet, når man begyndte at udgrave de ufatteligt rige miner, visionen kunne se skjulte sig i de omkringliggende bjerge. Joao Bosco forudså endvidere, at disse rigdomme ville blive fundet tre generationer efter, og det er ikke underligt, at hans spådom 75 år senere blev et velkomment mytisk alibi for de tilhængere af Brasília, der anså byen som en genvej til Den Nye Verden.

En ny tids by

Alligevel var det først i fyrterne og i begyndelsen af halvtredserne, at forberedelserne til projektet blev videreført med den endelige fastlæggelse af den bedst egnede beliggenhed samt detaljerede studier over vandforsyning, energimuligheder og jordens kvalitet. Men alt dette var stadig kun teori og fromme hensigter. Først med valget af Juscelino Kubitschek – i folkemunde „JK“ – til præsident i 1956 blev den praktiske realisering gjort politisk mulig. Anekdoter fra Kubitscheks biografi fortæller, at præsidentkandidaten under et valgmode i staten Goiais dristigt lovede at indfri alle den oprindelige republikanske forfatnings idealer. Da en af tilhørerne spurgte om det også gjaldt den principielle beslutning om at flytte den føderale hovedstad, hvis beliggenhed i årtier havde været indtegnet i alle skoleatlas midt i staten, fangede bordet for den entusiastiske præsident. Senere måtte JK tilstå, at det først var ved den lejlighed, hans beslutning blev taget om at føre den gamle drøm ud i livet.

„Vanvid“ sagde nogen, „fremskridt“ svarede andre. Halvtredserne var optimismens årti. Befolkningen glædede sig over det genvundne demokrati efter den politiske og økonomiske stagnation, der havde præget den autoritære *Estado Novo*-periode. Der var ud-sigt til fremskridt og velstand. Kulturlivet blomstrede i musik, teater og film med bevægelser som *Bossa Nova*, *Cinema Novo* – og landsholdet vandt verdensmesterskabet i fodbold. Tiden var gennemsyret af tillid til, at Brasilien med syvmileskridt var på vej ind i det højtudviklede industrisamfund, og at vejen hertil gik gennem den økonomiske erobring af landets enorme indre regioner ved hjælp af et nyt politisk centrum. Udviklings-optimismen udtryktes op gennem halvtredserne i JK's slogan – „Halvtreds år på fem“ – og Brasília blev på denne måde symbol på en samlet national, heroisk bedrift, der skulle føre landet ind i fremtiden. Byggeriet var i sig selv en kraftpræstation. Kun fire år efter at planlæggere og politikere satte et kryds på landkortet, og det første spadestik var taget på

den helt øde højslette, kunne Brasília den 21. april 1960 officielt indvies som landets nye hovedstad og overflytningen af statsadministrationen begynde.

Begrundelsen for at flytte hovedstaden fra Rio de Janeiro var fra begyndelsen at trække landets økonomiske og demografiske udvikling ud fra de store bycentre ved kysten, stimulere væksten i de tyndt befolkede centralt-vestlige egne og desuden bygge en bro mellem nord og syd. Men for præsident Kubitschek, der kom til at identificere sig personligt med projektet, var det desuden tanken at skabe et symbol på det nye og socialt mere retfærdige moderne industrisamfund, han så tegne sig så lovende i Brasiliens fremtid. En stor del af beundringen for Brasília skyldes utvivlsomt den skabende optimisme og enorme kraftpræstation, der lå i selve opførelsen, men også byens særprægede planlægningsmæssige og dristige arkitektoniske realisering. En del af den eksisterende kritik har fat i samme kendetegn, som et „forhastet“ og „umenneskeligt“ udtryk for et anfald af politisk og økonomisk storhedsvanvid.

Snart strømmede tusindvis af emigranter til fra hele landet båret af den nationale optimisme og fremskridtstro, projektet var inspireret af, og desuden lokket af de privilegier, regeringen stillede i udsigt: billige jordpriser, kreditter til køb af egen bolig og et moderne sundheds- og uddannelsessystem. Man anlagde en kunstig sø ved byens østflanke for at forbedre det tørre klima, og ved dens bredder åbnedes rekreative sports- og fritidsklubber. Ved dens modsatte bredder finder man i dag de mere velstående villakvarterer. Ingen udfordring syntes for stor, og hele projektet havde den fordel at blive undfanget i sin helhed fra starten. I sig selv en drøm for en visionær byplanlægger som Lúcio Costa (f.1902), der her så chancen for at realisere funktionalisternes utopi om den perfekt humane og rationelle by.

Den nye hovedstad, Brasília, blev undfanget af Costa som et af århundredets dristigste eksperimenter inden for moderne byplanlægning og fra begyndelsen udtænkt som en ideel by. Det drejede sig på samme tid om et symbol på utopien om en social ansvarlig modernitet forenet med nationalt industrielt fremskridt og et middel til realiseringen af disse mål. Inspirationen til projektet havde mange kilder i den funktionalistiske tradition, ikke mindst fra Le Corbusier, der sammen med en gruppe brasilianske arkitekter, heriblandt Oscar Niemeyer (f.1907) og Costa, havde udarbejdet projektet til den epokegørende bygning, der dannede rammen om undervisnings- og kulturministeriet i Rio de Janeiro, opført mellem 1937 og 1943. En af den funktionalistiske arkitekturs smukkeste og mest vellykkede resultater. Uden at forklejne Costas originalitet genkender man i hans projekt ideer fra Le Corbusiers plan fra 1922 til *En Moderne By til tre millioner indbyggere* og især fra den såkaldte *Ville radieuse* fra 1933, som Costa direkte henviser til. Principperne i disse projekter byggede på en forståelse for den moderne arkitektur og urbanisme som redskaber til at skabe nye former for kollektivt samvær, nye mønstre for den urbane hverdag og ændrede personlige vaner. Nøglen hertil lå i en sammentænkning af bolig, arbejde, fritid og trafik, således som det eksemplarisk formuleres i det såkaldte *Athenerbrev* der blev et afgørende manifest for *Congres Internationaux d'Architecture Moderne* (CIAM) fra 1941 og det vigtigste programskrift for funktionalistisk byplanlægning (Le Corbusier 1957).

Byens anatomi

Brasília har form som en krop. Nogle foretrækker at sammenligne byplanen med en flyvemaskine, og om end dette er for at give billedet en ironisk drejning, svarer det nøje til Le Corbusiers og funktionalismens vision af fremtidens urbane beboelse som en „boligmaskine“, og den funktionelle by som en rationelt inddelt enhed af bolig, arbejde, fritid og cirkulation som i en „organisk maskine“, hvor hver enkelt aktivitet fandt sin indskrevne plads i harmoni med helheden. Samtidig lå der en hyldelse til flyvemaskinen som metafor på modernitet og fremskridt, i Brasílias tilfælde som civilisationens flyvemaskine, der lander for at indtage de øde vidder, og dermed i videre forstand forvandles til et symbol, der henviser til nationens generobring af sin egen identitet.

Da der i 1957 blev udskrevet en konkurrence over udformningen af projektet „Brasília“, fremlagde arkitekten Lúcio Costa sit bidrag i et meget koncentreret og praktisk talt skitseagtigt udkast, der på ganske få sider formulerede byens koncept og illustreredes af Costas egne tegninger. Til trods for forslaget meget foreløbige karakter, kom det nøje til at svare til virkeligheden. Udkastet kunne dårligt nok betragtes som et egentligt udarbejdet forslag, sammenlignet med de øvrige konkurrenter, der indleverede omfattende detailstudier med fuldt udarbejdede tegninger og modeller. Trods denne tilsyneladende overmatching vandt Costas forslag på sin indre teoretiske og ideologiske kohærens og den næsten poetiske enkelhed, hvormed det var udarbejdet. Bedømmelseskomiteen var ikke i tvivl, og blandt dommerne sad arkitekten Oscar Niemeyer, hvis arkitektur senere kom til at præge den konkrete udfyldning af Costas plan.

I forslaget indledende formuleringer understreger byplanlæggeren, at den afgørende inspiration og motivation til at deltage i konkurrencen udsprang af de symbolske muligheder, han kunne se i en ny urban erobring af højsletten. „For this is a deliberate act of possession, the gestures of the pioneers acting in the spirit of their colonial traditions“ (Costa 1957). Byen skulle funderes ud fra denne „initial gesture which anyone would make when pointing to a given place, or taking possession of it: the drawing of two axes crossing each other at right angles, in the sign of the Cross“ (ibid.).

På den ene side forklarer denne symbolik byplanens – den såkaldte *Plano Piloto* – grundlæggende form, et kors der tilpasset den topografiske placering buer tværstangen til en halvmåne og dermed muliggør en tilnærmelse til modernitetens eksemplare manifestation i „flyvemaskinen“. På den anden side åbner denne gestus for en historisk symbolik, der for enhver brasilianer fremkalder billedet af de første portugisiske *settlers* – de såkaldte *bandeirantes* – for hvem korset var civilisationens første genkendelige indskrift i en kaotisk tropisk virkelighed. Det er ingen tilfældighed, at denne historiske henvisning blev genoptaget ved Brasílias indvielse, der fandt sted den 21. april 1960, i den nyopførte katedral ved en messe afholdt for regeringens officielle repræsentanter sammen med de arbejdere, der havde medvirket til opførelsen af byen. Katedralen i Brasília er som den øvrige monumentale arkitektur tegnet af Oscar Niemeyer, og dens pyramideform er den skulpturelle fortolkning af to enorme hænder, der rækkes mod himlen samlet i bøn. Cereemonien mimer direkte portugisernes rejsning af et kors i 1500, da Pedro Álvares Cabral på et togt til Indien landede på den brasilianske kyst og hermed „opdagede“ det land, han dengang benævnte *Terra da Vera Cruz* – Det Sande Kors' Land. Som det er beskrevet af Cabrals krønikeskriver Pedro Vaz Caminha, indtog erobreren symbolsk denne nyopdagede del af kontinentet ved afholdelsen af en messe til de deltagende tupiniquin-indianeres

Figur 1

store forundring (Giucci 1993) og knyttede dermed det tætte bånd mellem evangelisering og kolonisering. Begivenheden er afbildet af den kendte maler Vitor Meirellis og findes i enhver officiel brasiliansk historiebog for skolebørn. Men hvor den første funderingsgestus indledte en koloniseringshistorie af de indfødte indianske kulturer og en senere udbytelse af de importerede afrikanske slaver, pegede indvielsen af Brasília på en ny grundlæggelse af nationen i kraft af et rituelt markeret tabula rasa. Med dette symbolske krav om en „ny start“ markerede indvielsen af Brasília en afstand til nationens oprindelige grundlæggelse på kolonialistisk udbytning, samtidig med at projektet udpegede et sæt af nye værdier for en ny tids nationalisme: fremskridt, rationalitet og funktionel humanisme.

Struktur

Hovedprincipperne for byens udformning skulle ifølge Costas oprindelige forslag tilgodesse to grundlæggende intentioner:

Den skal ikke blot begribes som en enkelt organisme, der på en tilfredsstillende måde og uden anstrengelse er i stand til at udfylde enhver bys særlige vitale funktioner. Den skal besidde en hovedstads indre attributter, ikke blot som *URBS*, men som *CIVITAS*. Derfor er den første betingelse, at byplanlæggerens hensigt har en vis nobel værdighed, eftersom denne attitude skal udmønte sig i en orden, anvendelighed og proportion, der er i stand til at tilskrive det samlede projekt den ønskede monumentale karakter (Costa 1957).

Funktionalitet og repræsentativ monumentalisme – urbs og civitas – udgjorde således de to kerneideer, der fra begyndelsen kom til at præge Brasília's struktur og udseende. Costa ville favorisere de gennemgående visuelle perspektiver som i Le Corbusiers *Ville radieuse*, men samtidig skulle den realiseres som en grøn by, en human parkby, hvor dele af byens centrale aktiviteter koncentrerer i særlige funktionelle sektorer, mens beboelsejendommene anlægges i naturlige og menneskevenlige omgivelser med masser af åbne grønne arealer og rekreative områder.

Det var hensigten at skabe en åben, ren, sikker og funktionel by, der samtidig bar præg af at være en hovedstad. I forslaget udtrykker Costa, at monumentet i modsætning til sin rolle i en almindelig by ikke bare skal indskrives i landskabet og være en dekorativ tilføjelse til byen. Monumentet skulle for Costa tegne byens grundlæggende karakter, og dets fremtrædende plads skulle sikres dels gennem selve bytegningens symbolske helhed og dels gennem de repræsentative konstruktioners fremtrædende plads i byens krop, hvor de er synlige for enhver gennemkørende færdsel.

Byplanen overtager en anden væsentlig funktionalistisk ide, der består i at adskille den motoriserede trafik fra den gående. Dermed ændres gadernes sædvanlige opgave, at give det urbane netværk social kontinuitet, til udelukkende at blive transportkanal mellem urbane enheder hver især med en selvstændig infrastruktur. Den kørende trafik er koncentreret i *Den Centrale Akse*, der gennemløber vingerne og består af fire midterbaner til den hurtigkørende trafik samt to laterale baner til den til- og frakørende færdsel, der via et sløjfesystem elegant undgår de normalt farlige trafikkrøds.

Byens krop, *Den Monumentale Akse*, indeholder regeringsadministrationens væsentligste funktioner. I „hovedet“ eller „cockpittet“ findes den politiske og juridiske magt samlet omkring *De Tre Magters Plads*. Her omkring er de repræsentative bygninger pla-

ceret i den østlige spids af Plano Piloto og peger derved ud i det barske højslettelandskab. Præsidentens palads, Alvorada, ligger lidt tilbagetrukket, men kun få minutters kørsel herfra. Centralnervesystemet består af ministerierne, der er opmarcherede som domino-brikker på esplanadens flanker. Byens hjerte findes lidt forskudt herfra i den pyramideformede katedral opført som et knippe buede betonspær, mellem hvilke blåtonede glasmosaikker tegner indskrifter i lysindtaget. Rygraden udløber fra esplanaden og krydser kroppens vinger i handelssektoren og forener i kroppen vigtige administrative organer, såsom banksektor, hospitalssektor, hotelsektor og alle øvrige sektorer, der koncentrerer de vigtigste central urbane funktioner.

Beboelsen er til gengæld projekteret på vingerne, men også i villakvartererne på den anden side af den kunstigt anlagte Paranoá-sø, hvis krumning følger flyverens forreste kontur. Søens bredder tilbyder desuden en velegnet beliggenhed for sports- og fritidsklubber, hvor indbyggerne efter amerikansk countryclubmønster kan dyrke idræt og andre weekend-fornøjelser, hvis de ellers har råd til det.

Den centrale trafikakse krydser flyvemaskinens krop under en gigantisk platform, der udgør planens geometriske centrum og under hvilken også den lokale busstation findes. Netop ved platformen koncentrerer en væsentlig del af byens varehuse og forlystelsestilbud så som barer, restauranter, biografer og teatre. Parallelt med den centrale akse gennemskæres beboelseskvartererne på vingerne af mindre færdselsårer, der konsekvent består af ensrettede dobbeltbaner, og hvorfra indkørslerne til beboelseskarrerne gøres mulig. Adskilt fra biltrafikken findes der på vingerne et netværk af gangstier og fortorve, der gør det muligt at færdes mellem beboelsesehederne, og hvor de lokale forretnings- og servicetilbud er placeret. På hver vinge ligger der 16 rækker af beboelseskarrere med mellem 2 til 8 karrere i hver række.

En karré, en såkaldt *superquadra*, er byens fundamentale boligenhed og er et kvadratisk område, på hvilket der er bygget ca. 15 blokke med varierende størrelse og udformning, men aldrig højere end 5-6 etager og ofte konstrueret på „piller“, hvilket dels øger ventilationen under bygningerne og dels „åbner“ karreen visuelt. Mellem karreeerne ligger de lokale servicetilbud med handel, barer og spisesteder i forbindelse med vejene til den indre trafik, der er sikret ved et sindrigt system af rundkørsler. Fire karrere udgør en enhed, hvortil der er adgang til egne folkeskoler, børnehaver, kirker og små markeder, der giver nabolaget en vis autonom, selvforsynende karakter. Kontinuiteten inden for hver boligenhed bliver på denne måde privilegeret, og i princippet behøver man ikke at bevæge sig uden for sin karré, med mindre man skal på arbejde. For børn og hjemmegående giver dette en udpræget tryghed og samling i tilværelsen, og især de unge, der er vokset op i Brasília, plejer at fremhæve dette aspekt som et stort positivt ved byen. Dog er det også som konsekvens heraf, at byen ofte kritiseres for mangel på sociale samværs-muligheder af mere varieret art, samt en tendens til, at den enkelte beboer kan føle sig isoleret og afskåret fra at forny gængse kontaktflader med omverdenen.

I sin oprindelige intention var *superquadra*'en en afgørende løftestang for indfrielsen af de egalitære intentioner, der lå i Costas plan. I et tidsskrift udgivet af det statslige byggeselskab NOVACAP, der opførte Brasília, findes følgende formulering:

Lejlighedsblokkene i en *superquadra* er alle ens: den samme facade, den samme højde, de samme servicetilbud, alle konstruerede på piller, alle med garage og konstruerede af de samme materialer, hvilket undgår den afskyelige opdeling i sociale klasser. Det vil sige, at

alle familierne lever sammen, de højeststående offentlige embedsmænd, de mellemste og de små. Med hensyn til lejlighederne har nogle et større antal værelser end andre og uddeles til familierne i forhold til antallet af deres medlemmer. Og på grund af denne fordeling og fraværet af diskrimination mellem sociale klasser er indbyggerne i en *superquadra* tvunget til at leve sammen som i en stor familie, i perfekt socialt samliv, hvilket især bliver til fordel for børnene som lever, vokser, leger og studerer i det samme miljø af åbent kammeratskab, venskab og sund opvækst [...] Således bliver børnene opdraget på højsletten, de børn, der skal konstruere morgendagens Brasilien, idet Brasília er den glørværdige vugge for en ny civilisation (Brasília 1963 (65-81):15 – apud; Holston 1993:28).

Det er vanskeligt at finde et klarere udtryk for de utopiske forventninger, der oprindeligt blev stillet til den nye hovedstad. Om end det i højere grad var en forventning, der blev formuleret af de involverede i projektets realisering end af de politiske magthavere i regeringen, for hvem der var andre og helt pragmatiske interesser på spil. Det paradoksale i disse forventninger lå i tanken om, at man i et samfund grundlagt på en helt skæv social opdeling i bolig og fritid skulle kunne realisere den totale modsætning til de betingelser, der herskede på arbejdspladsen. Brasília indeholdt en intention om at realisere en social organisering, der især for den nye generation kunne tilbyde en egalitær erfaring i det kollektive samvær. En erfaring, der kunne nære håbet om en ændring af den fundamentalt skæve, nærmest feudale, sociale struktur, der herskede på andre niveauer i det brasilianske samfund. Det var en radikal idé om en by, der skulle omforme Brasilien til et moderne samfund i lighedens tegn som en form for social revolution uden omvæltning af det politiske og økonomiske system, men gennem opdragelse på grundlag af en ny generations erfaring af kollektivitet. Boligen skulle udligne de forskelle, der herskede på arbejdspladsen, og man forstillede sig, at rengøringskonen, der blev hundset rundt med i dagtimerne, kunne leve harmonisk sammen med sine „overhunde“ i fritiden. Også sportsklubberne skulle i princippet arbejde efter dette lighedsprincip, om end det hurtigt viste sig i praksis at være umuligt.

Det er sandsynligt, at den forudsætning Brasília symbolsk oparbejdede som en „ny start“ ikke blot rettede sig mod den koloniale fortid, men også mod de herskende betingelser i datidens Brasilien. Brasília blev ikke udtænkt som en afspejling af de herskende betingelser eller som resultat af en faktisk udvikling, men var et forsøg, der skulle tjene som kontrapunkt, og som privilegeret model for landets øvrige udvikling og være billede på fremtidens muligheder.

I dag kan disse utopiske intentioner synes fjerne fra den virkeliggjorte dagligdag, og det er sandsynligt, at de heller ikke deltes af datidens magthavere, men derimod var udtryk for den kreative frihed, der i udgangspunktet blev givet planlæggerne. Lúcio Costa var som Oscar Niemeyer erklæret partikommunist, men led ingen ideologisk censur på grund af sine overbevisninger. Til gengæld var Costas social-utopiske udtænkning af projektet, uden hensyn til den herskende sociale og økonomiske virkelighed i Brasilien, foreneligt med den politiske interesse JK havde i opførelsen af Brasília som impuls for den mest avancerede del af landets industrielle udvikling. Som en satsning på en realisering af fremtiden, der skulle trække fortiden med sig.

De egalitære intentioner holdt ikke stik og blev hurtigt glemt, da landets politiske regime med kuppet i 1964 fik mere autoritære toner, og den økonomiske krise blev skærpet. Alligevel er den positive side, man oftest hører byens indbyggere fremhæve ved Brasília, og især den generation, der er vokset op her, at de føler et større sammenhold og kamme-

ratskab samt en tryghed, de ikke finder i andre brasilianske storbyer. Dog er der ingen tvivl er om, at de unge, der vokser op på Plano Piloto, tilhører den absolut privilegerede del af byens befolkning. I dag er det kun den bedrestillede del af middelklassen, der har økonomiske forudsætninger for at leje en lejlighed på Plano Piloto. Rengøringskonen vil oftest være henvist til at søge ud i de billigere kvarterer i en af de mange satellitbyer, hvor flertallet af Brasílias nuværende – og især senest tilflyttede – befolkning bor.

Fra et byplanlægningsperspektiv ligger den helt store fordel ved Brasílias struktur i trafikafviklingen, der sker hurtigt uden de vanlige problemer med kødannelser og trængsel i myldretiden, man kender fra andre brasilianske storbyer, og relativt sikkert. Inden for selve Plano Piloto vil man sjældent bruge mere end et kvarter på at komme frem til sit bestemmelsessted, hvis man vel at mærke har egen bil. Det er nemlig privatbilismens by, hvilket de langsomme og ubekvemme bybusser ikke har kunnet ændre på. Fodgængere er i relativ sikkerhed inden for deres beboelsesområde, men til gengæld er de fredløse, når de er nødsaget til at bevæge sig over hovedfærdselsårenerne. Et system af tunneler under vejene har ikke kunnet løse dette problem, da de enten er lukkede for at forhindre tilflyttende boligløse i at flytte ind, eller så mørke, uhygiejniske og ubevogtede, at de fleste foretrækker at kaste sig ud i vovestykket at krydse den hurtigtgående trafik.

En by uden hjørner

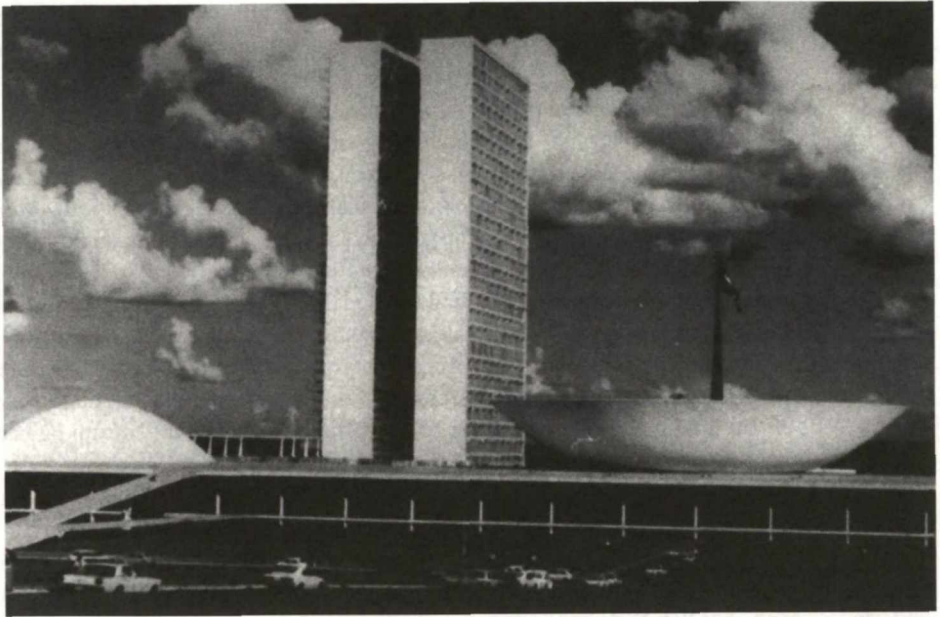
Det funktionelle aspekt ved Brasílias struktur løser i det daglige mange af de problemer, der gør livet vanskeligt i de sydamerikanske storbyer. Samtidig betyder det gennemgående milde klima, at tilværelsen generelt set er lettere og mere behagelig på højsletten end ved de befolkede centre ved kysten. Gennemsnitstemperaturerne ligger på 16-26 grader, og ser man bort fra vinterens tørkeperiode, ligger byen som regel grøn og blomstrende hen, præget af de udstrakte grønne arealer, der her er fem gange større end, hvad man ellers anser for idealet i brasilianske byer. Beliggenheden på højsletten giver desuden en konstant fornemmelse af kontakt med den omkransende natur og den usædvanligt smukt skiftende himmel. Derimod er den indvending, man oftest hører fra Brasílias indbyggere, manglen på urban puls og et rigtigt „byliv“. „Byen har jo ingen hjørner“, lyder kritikken ofte, og det er sandt, at hjørnerne er erstattede af rundkørsler, og at fodgængertrafikken er isoleret til de enkelte *superquadra*'er. Favoriseringen af bilen har frataget gaderne deres sociale opgave som rum for samvær. I stedet er dette flyttet ind i beboelsesområdernes parkagtige privatsfære, hvor familie- og nabostrukturer gøres tættere. Venskaberne viser sig at blive stærkere og bekendtskabskredsene bliver bærere af de informelle offentlighedsstrukturer, der ikke støtter sig i byens rum. Man skal kort sagt gå efter de konkret aftalte møder, hvis man tager hjemmefra, og man finder gennemgående mere sammen privat, end det er normalt i latinske kulturer. Manglen på et egentligt centrum som organisering af bystrukturen, fraværet af naturlige mødesteder på pladser og torve, samt gader frataget deres funktion af offentligt rum, hvori færdsel og social kontakt forenes, alt dette fører til følelsen af en generel mangel på „urbanitet“, med mindre man som de yngre generationer i Brasília værner sig til shopping-centre og andre private og kommercielle samlingssteder. Det er en tendens, man på grund af den stigende vold i øvrigt også ser blandt middelklassens unge i andre brasilianske storbyer, hvor for eksempel biografteater og diskoteker i stadig stigende grad ligger i de store indkøbscentre.

Som den amerikanske antropolog, James Holston, udtrykte det (1993), udtænkte Lúcio Costa byen, symbolet på modernitet og fremskridt, i form af en organisk helhed: en krop. Han gav byen hjerne, hænder og arme. Men han „glemte“ kroppens ben og de blodårer, der gør det muligt for befolkningen at cirkulere.

Lúcio Costa forestillede sig, at der i Brasília's geometriske centrum, omkring den platform, hvor vingerne mødes med kroppen, skulle konstrueres et „city“-kvarter med en organisk struktur af små gader og pladser, der kunne skabe muligheder for et udeliv efter bedste „middelhavstradition“. I virkeligheden blev dette privilegerede centrum domineret af to enorme varehuse, der ikke indfrier de urbane funktioner bedre end noget dansk indkøbscenter, da enhver form for social kontakt er underlagt et ucharmerende kommercielt formål. Ganske vist er der i de sidste år netop i dette område opstået en livlig aktivitet af uregerlig gadehandel, og spontane samlingssteder trives omkring den nærliggende busstation, hvorfra Plano Piloto kommunikerer med sine „satellitter“. Men alt dette sker kun på trods af den lidet tiltalende realisering af den oprindelige plan for centrum og benyttes fortrinsvis af den socialt dårligst stillede del af befolkningen.

Manglen på centrum, manglen på „gadehjørner“, manglen på promenader og, i det hele taget, manglen på muligheden for at komme „tilfældigt forbi“, er de forhold, nyttilflyttere hyppigst klager over som årsager til social ensomhed og isolation. Efter en tid opdager de dog som regel, at det „sociale“ langt fra er elimineret, men blot struktureret anderledes. Man skal kende de mødesteder, der opsøges af ens egne cirkler, og som er med til forme de usynlige netværk af sociale relationer. Gør man ikke det, vil man forgæves søge efter, *hvor* det sker. En nyttilkommen beboer vil i Brasília hurtigt opdage, at der ved siden af de retlinede gangstier, der er lagt i kvadratiske mønstre inden for boligblokkene, findes uformelle stier slidt ned i de ellers solide og velplejede græsplæner inden for boligområderne. Stierne er et af de få synlige udtryk for den altid singulære måde, hvorpå beboerne får funktionaliteten til at fungere i praksis. En anden erfaring, der adskiller Brasília fra de fleste af landets storbyer, er, at *hjemmet* har fået en betydning, det normalt ikke har i tropiske og subtropiske lande. I og med at man ikke kan forene behovet for social offentlighed med gaden, hjørnet og pladsen, udvikler de sociale cirkler sig langt mere i aftalte forgreninger, der på grund af den selvstændigt skabte natur ofte viser sig at være mere solid.

Brasília er ikke nogen „død“ soveby. Det urbane liv findes, men ofte på trods af den realiserede funktionalisme, der muligvis på nogle punkter har tilbudt mere menneskelige urbane vilkår, men kun i den udstrækning mennesket indfører sig i en rationel, økonomisk målrettet og behavioristisk kulturopfattelse. *Homo ludens* har derimod trange kår, hvilket er i radikal modsætning til netop de træk, der ellers karakteriserer den brasilianske befolknings kulturelle liv – samværet, festen, karnevallet og gadens offentlighed. Til gengæld lader dette anarkistiske element sig ikke skubbe af banen så let, heller ikke i Brasília, og det er konstant en uberegnelig trussel mod funktionalismens renskede og i sin tendens autoritære forståelse af, hvad kultur bør være.

Figur 2 (Alexander Fils, s. 16, 1988)

Figur 3 (Alexander Fils, s. 19, 1988)

Arkitekturen

Kender man ikke Brasília, kan det være svært at vide, hvornår man når centrum. Der er nemlig ingen væsentlig forskel på periferi og centrum. I den korsformede struktur er man overalt på sin vis tæt ved periferien, og samtidig udfylder alle lokale steder deres del af centrum's opgaver. Når man kommer fra lufthavnen og ind af den sydlige „vinge“, kører man før eller senere over en kæmpemæssig platform, hvorfra man på begge sider kan se arkitekten Oscar Niemeyers karakteristiske monumentale byggerier. Her krydser vingerne byens krop. Her står det pyramideformede teater, og lidt længere borte katedralen og de smukt kurvede offentlige byggerier, hvor kongres og parlament har til huse.

Det er Oscar Niemeyers sikre streg, der overalt har sat sit adelsmærke på Brasílias visuelle fremtræden. Hans karakteristiske dristighed ses i bygningernes skulpturelle koncept og realisering. De repræsentative bygninger forener det monumentale med en usædvanlig plastisk balance, og opført i hvidmalet beton ligner bygningerne lavthængende skyer, der svæver over den plane højslette. Skønt Niemeyer er erklæret discipel af Le Corbusier, brød han allerede i trediverne med dennes typiske ortogonale streg, og brasíliareren eksperimenterede i stedet med kurvede runde former med en anden visuel appel. Bygningerne anskues ud fra deres særlige funktionelle opgaver, der forsøges udtrykt i forskellige voluminer og dimensioner, hvorved Niemeyer undgår den geometriske gentagelse og desuden formår at fremhæve bygningernes monumentale og repræsentative karakter med en enestående lethed. Kongressens enkle symmetri eller De Tre Magters Plads' åbenhed og skulpturelle styrke. Legen med lys og vand i udenrigsministeriet, Itamaraty og omkring højesteretspaladset. Pyramideformen er hyppigt forekommende, i for eksempel Nationalteateret og Katedralen, hvilket på den åbne højslette stiller bygningerne i smuk metafysisk reference til den rumlige åbenhed og karakteristiske „høje“ himmel.

Niemeyers arkitektur er ikke bange for at være „stor“, og en af hans store fortjenester er at have formået at indfange den kosmiske dimension ved Brasília, der har skabt en stadig levende myte omkring byen som et sted med særlige spirituelle „kræfter“.

Der er ingen tvivl om disse bygningværkers skønhed og dristige arkitektoniske realisering. Derimod bliver de ofte kritiseret for manglende funktionalitet, og arkitekten har måttet stå for skud fra brugerne for ikke at have et klart koncept for bygningernes indre udformning. Om det så skyldes, som anekdoterne vil fortælle, at Brasília blev udformet på en serviet i cafeteriet i kommunistpartiets hovedkvarter, hvor Niemeyer havde sin gang, er ikke til at sige. Værket står tilbage som vidnesbyrd på en stor skulptør, der valgte arkitekturen som den kunstart, hvori han fandt de bedste visuelle realiseringsmuligheder.

Brasílias krise

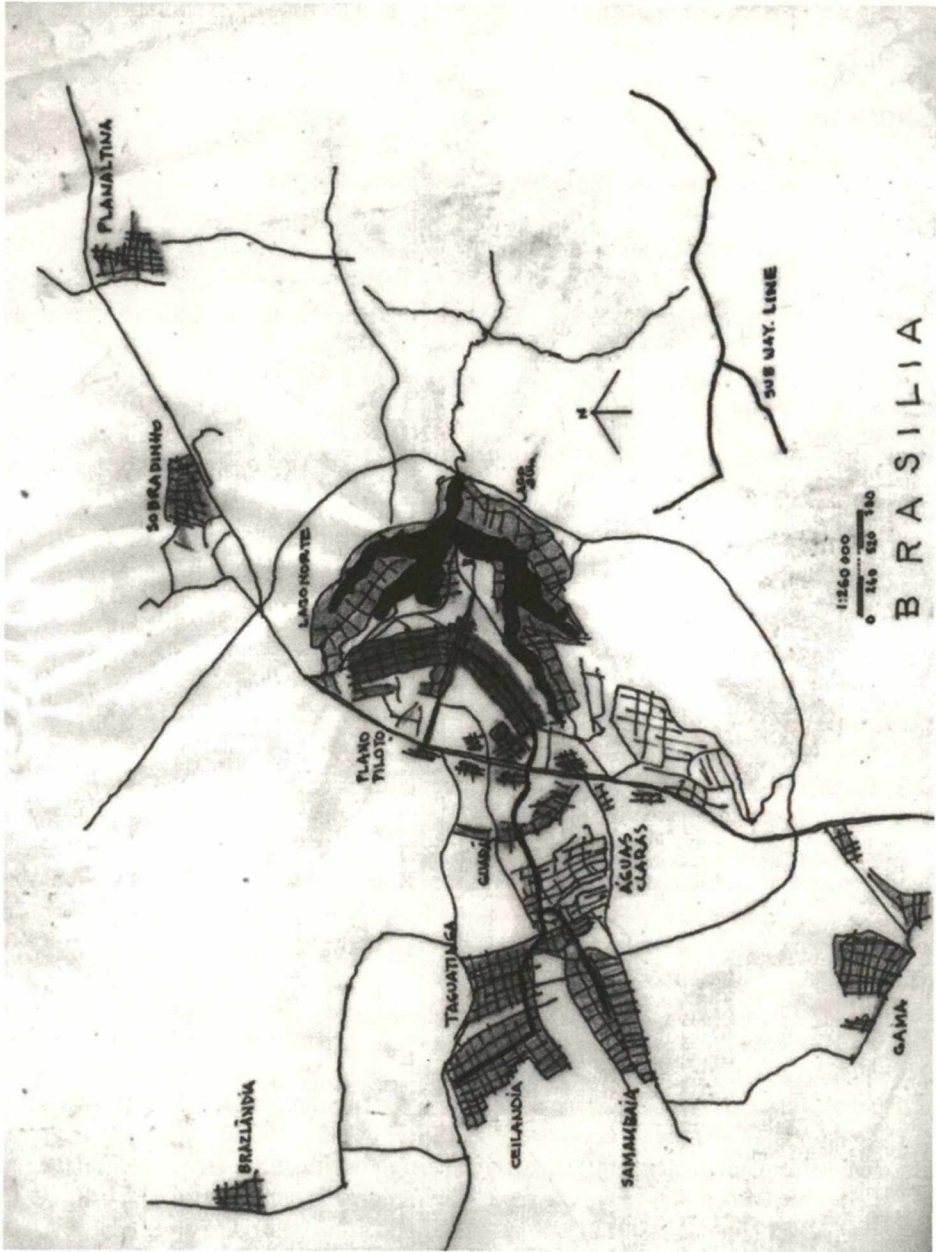
Havde opførslen af Brasília i begyndelsen en aura af social og politisk forventning knyttet til sig, viste projektet sig ved militærkuppet i 1964 at være omformeligt til andre politiske toner. Den tendentielle autoritarisme i den funktionelle behaviorisme samt det bekvemme faktum, at den muliggjorde en isolering af magtens institutioner og deres håndhævere fra det pres, de i landets øvrige storbyer naturligt ville være udsat for, var belejligt nok for en militær regering, til at projektet blev videreført.

Brasília er i dag Latinamerikas hurtigst voksende by. Da den nye hovedstad blev projekteret, var udsigten, at den skulle nå et befolkningstal på en halv million ved årtusindskiftet. I dag anslås tallet at være oppe på 2,1 million, hvoraf under en tredjedel bor på Plano Piloto. Flertallet af tilflytterne, der er tiltrukket af muligheden for ansættelse og af de generelt bedre vilkår med hensyn til bolig, sundhed og uddannelse, er strømmet hertil fra alle egne af landet og ender normalt i en af de mange satellitbyer i den sydlige udkant af Plano Piloto: Ceilandia, Taguatinga, Guara, Cruzeiro osv. Disse satellitbyer vokser hastigt i de lave områder syd for Plano Piloto, hvor der er mest grundvand, og som i andre af landets storbyer gror de uden nogen samlet byplan. Selvom satellitbyerne i Brasília generelt har en bedre standard end Sao Paulos og Rio de Janeiros slumbyer, er de dog langt fra hovedstadens oprindelige idealer. De fleste af satellitbyernes indbyggere arbejder i servicefag på Plano Piloto og kører frem og tilbage hver dag. En husleje på Plano Piloto koster i dag sjældent under 15 mindstelønninger, hvilket retter sig mod et absolut mindretal af lønmodtagerne. Til gengæld har de familier, der allerede har boet i Brasília i flere år, som regel mulighed for at forsvare deres bolig her som del af fortidens privilegier.

Tager man konsekvensen af det reelle befolkningsgrundlag, viser bykortet derfor i dag en aflang tarm, hvorpå Lúcio Costas oprindelige fugleformede utopi sidder som et ekstremt appendiks. Det oprindelige Brasília, der i sin tid var en velmenende model for fremtidens byutopi har i dag forvandlet sig til en privilegeret byzone for embedsmænd og højere middelklasse.

En aften under en middag hos en af mine bekendte havde jeg for første gang chancen for at møde en autentisk „indfødt“. Ikke blot en indvandrer eller et barn af en indvandrer til Brasília, men en person, der blev født og voksede op i dette område, før byen blev anlagt. Enilde kommer fra en lille by kaldet Anápolis, beliggende ikke langt fra det nuværende Brasília. Hun så Goiânia, hovedstaden i staten Goias, blive grundlagt og senere deltog hendes forældre i byggeriet af den føderale hovedstad. Hele hendes barndoms-erindring er præget af en ubrudt „horisont“, hun endnu husker som en 360 graders „på toppen af verden“-oplevelse. Først derefter kom der veje, bygninger og urbaniseringer, der åbnede nye perspektiver i det uberørte, plant udstrakte rum. Enilde beskrev det som en næsten mystisk oplevelse, og det undrer mig egentlig ikke. Der findes ingen by så metafysisk som Brasília. Man kan se det på antallet af kirker, pyramider, templer og sekter, byen er fuld af. Men man behøver ikke at tilbringe lang tid på stedet, før man lægger mærke til, at himlen er „højere“ her på højsletten. De evigt skiftende skyformationer, lyset, der i aftentimerne farver himlen i rødgyldne nuancer, og frem for alt slettens tomhed, der inspirerer til eftertanke og indre kontemplation.

Mine bekendte fra den tid, jeg boede i Brasília, vil i dag alle gerne væk fra byen. Hvis ikke alt her var så praktisk. Trods en vis kedsomhed yder byen større sikkerhed og færre problemer med færdsel og sociale skævheder end andre større byer. Der er endnu ikke den samme vold, de hyppige færdselsuheld, tiggerne, forurening og stresset, som i Rio og Sao Paulo, om end der på det sidste er tendenser hertil. Deres teenagebørn kunne under ingen omstændigheder tænke sig at flytte herfra, for Brasília er en by, hvor man knytter stærke venskaber. Når man ikke mødes tilfældigt, opsøger man hinanden så meget mere. Og så er det et godt sted at arbejde, uden spild af tid og utidige adspredelser. I den forstand har det funktionelle sigte vist sig at holde. Men hvor længe?

Figur 4

Noter

1. Republikansk liberal anti-stats-skattebevægelse, som manede til oprør mod den portugisiske krone i slutningen af det 18. århundrede (*red.*).

Litteratur

- Arantes, Oflia Beatriz
1991 Mário Pedrosa – Itinerário Crítico. Sao Paulo. Scritta Editorial.
- Brasília
1993 Jornal da Companhia Urbanizadora da Nova Capital. NOVACAP.
- Bomeny, Helena
1991 Utopias de cidade: as capitais do modernismo. I: O Brasil de JK. Rio de Janeiro: CPDOCC.
- Costa, Lúcio
1957 Relatory of Brasília's Pilot Plan. Brasília: DETUR-DF.
- Fils, Alexander
1988 Brasília. Moderne Architektur in Brasilien. Beton-Verlag.
- Giucci, Guilherme
1993 Sem fé, lei ou rei – Brasil 1500-1532. Rio de Janeiro: Rocco.
- Jaguaribe, Beatriz
1993 The Modernist Epitaph: Brasília and the Crisis of Contemporary Brazil. Duplikeret.
- Holston, James
1993 A cidade modernista – Uma crítica de Brasília e sua utopia. Sao Paulo: Companhia das Letras.
- Kubitschek, Juscelino
1975 Por que construí Brasília. Rio de Janeiro: Bloch Editores.
- Le Corbusier
1957(1941) La Charte d'Athenes. Paris: Minuit.
- Madeira, Angelica & Fernando Madeira
1992 Brasília: Urban ideologies and historic preservation. Duplikeret.
- Niemeyer, Oscar
1992 Meu sócia e eu. Rio de Janeiro: Editora Revan.
- Penna, Jose Osvaldo de Meira
1988 Utopia Brasileira. Belo Horizonte: Editora Itatiaia.
- Silva, Ernesto
1971 História de Brasília: Um sonho, uma esperança, uma realidade. Brasília: Coordenada-Editora de Brasília.
- Velloso, Mônica Pimenta
1991 A dupla face de Jano: Romantismo e populismo. I: O Brasil de JK. Rio de Janeiro: CPDOCC.